

УДК 347.156:631.1:711.5

*Г.І. САБЛУК, старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Роль жінки-селянки в соціальному аспекті розвитку сільських територій

Постановка проблеми. Все багатство, яке маємо нині, – це велика праця й заслуга наших предків, дідів і бабусь, батьків та матерів, усіх тих, хто йшов перед нами. З далекої давнини люди знали, що характеристикою могутності держави і життя її народу є цілеспрямована продуктивна праця, розумно оброблені землі як основа економічного благополуччя життя людей.

Завжди людське мислення було базою визначеного долею обов'язку: все, що зв'язано з роботою на землі, – робити з розумом, а відтак об'єктивно оцінювати життя й вести справу до тих змін, які повинні поліпшити справу. Адже гарні результати можна одержати тоді, коли є плоди нелегкої праці.

Стародавньоримський політичний діяч Цицерон ще в далекому минулому зазначав, що „земля нікогда не возвращает без излишка то, что получила”. А майбутнє вимагає того, щоб ріст населення відбувався зі збереженням при цьому природи, що неможливо без догляду за основним багатством – за землею. Цим самим люди з увагою ставитимуться до власного майбутнього.

Особливої уваги вимагають проблеми жіночої праці. Різні форми її прояву, сукупність усіх питань, пов'язаних із трудовими жіночими ресурсами на селі, багатогранні. І ця проблема повинна займати належне місце в управлінні державою, оскільки вивчення життєвих процесів у розрізі змін професійних позицій за статтю дають можливість фіксації впливу гендера на становище людини в сфері праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в економічній літературі частіше зосереджується увага на дослідженні трудового потенціалу жінки, яка проживає в сільській місцевості. Адже саме жінка здатна докласти свою працю та здібності в усіх сферах життя, включаючи й відтворювальний процес. Науково обґрунтовані визначення цих матеріалів висвітлювались у працях А.О. Смоляр [1], К.І. Якуби [2], О.Г. Булавки [3], А.В. Руснак [4], М.К. Орлатого [6, 7], В.М. Нелепа [5], В.С. Дієсперова [8], М.Й. Маліка [9], Л.В. Молдаван [10] та ін.

На жаль, наукові дослідження проблем використання праці жінок і їх активності в суспільному виробництві лише частково враховували інтереси самої жінки, а тим більше – соціально-економічні проблеми жінки-селянки. До такого підходу привела та політика, яка існувала за попередньої системи господарювання.

Мета статті – визначити важливу складову, якою є трудовий потенціал жінок у сільській місцевості. Основна сфера діяльності жінки – це сільськогосподарське виробництво з різними формами організації й мотивації, що так залежне від соціального становища жінок-селянок, в яких вони знаходяться.

Виклад основних результатів дослідження. Економічна дискримінація аграрного виробництва вела до ігнорування потреб людей села, а тим більше жінок, зайнятих у сільському господарстві. А це призвело до тієї демографічної ситуації, що сільські поселення почали занепадати. Бо не менш важлива та сумна картина, яка змальовує змі-

© Г.І. Саблук, 2015

нені наші села, занедбані й покинуті за роки незалежності. І це при тому, коли на красу сільських територій працює природа – розкішні ліси та гаї, озера й річки в оточувальному просторі повітря і тепла ясного сонця. Проте щорічне зменшення чисельності сільського населення і є тим наслідком недопрацювань із боку держави при організації сільськогосподарського виробництва. Тільки за січень-травень 2015 року населення країни порівняно з аналогічним періодом 2014 року зменшилося на 92,4 тис. осіб.

Умови життя на селі призвели до значного відпливу сільської молоді, а цим самим прискорили негативні демографічні процеси. За таких швидких темпів населення села дедалі скорочується, склад його характеризують здебільшого пенсіонери. Село зазнає руйнації, бо поступово підринається демографічна база відтворювальних процесів.

У цілому по Україні відзначається значне зниження народжуваності, що і є головною причиною демографічної кризи в сільській місцевості. Основна проблема – сучасні умови, в яких проживають люди. Материнство й батьківство конкурує з багатьма іншими проблемами, до яких спонукав низький рівень життя – 60% населення країни знаходиться за межею бідності, а сільське життя зводиться до виживання.

З'ясовано, що є 4097 сільських населених пунктів, де протягом 2011–2013 років не було народжених. Найбільший цей показник на тих територіях, де чисельність жителів менша 200 осіб. У 21 154 населених пунктах відмічено, що чисельність народжених не перевищує чисельності померлих.

Разом із тим поневіряння і труднощі в усі часи лягали й лягають нині на плечі жінок, які проживають у селах, і саме ці жінки заслуговують на визнання та підтримку.

Рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, в якому знаходиться соціальне становище сільської жінки, дуже низький. Тому є об'єктивна необхідність наукових досліджень використання жіночої праці, бо воно становить важливу проблему. Зростає потреба в розробках науково обґрунтованих пропозицій щодо оптимізації поєднання виробничих та демографічних функцій селянок.

На нинішній час українське суспільство нараховує понад 700 жіночих організацій, з яких 34 мають статус всеукраїнських і міжнародних. І хоча ця громадсько-політична сила закладена ще з далеких часів минулого століття, проте вона нині ще не досить сформована. А тому з кожним роком ці організації зміцнюють свої ідейні позиції, часом навіть на протилежних принципах, що є доказом їхньої активності як державного чинника.

Серед найвпливовіших функціонуючих формувань такі:

„Союз Українок” (його статут прийнятий на Всеукраїнському Установчому з'їзді у грудні 1991 року, відразу після проголошення незалежності України);

„Українська християнська партія жінок” (УХПаЖ), створена в 1991 році, очолила Олена Горинь;

„Жіноча Громада” – має статус міжнародної організації, її осередки діють у Франції, Чехії, Росії. Голова – Марія Драч;

„Всеукраїнське жіноче товариство ім. О. Теліги”, сформоване в 1993 році;

„Спілка жінок України” – створена на базі жіночих рад ще за часів радянсько-політичної системи, а після 1991 року відбулися регіональні й структурні переоформлення, що завершилися у 1993 році. Голова СЖУ – Марія Орлик;

„Організація солдатських матерів України” (ОСМУ);

Ліга „Матері і сестри – воїнам України”;

„Екофем” і „Дитина та довкілля”;

„Рада жінок-фермерів України” та ін.

Благодійні фонди: Міжнародний жіночий благодійний фонд „За виживання”, Міжнародний благодійний фонд „Святої Марії”, Всеукраїнський благодійний фонд „Жіноча доля”, Київський жіночий фонд „Панночка”, Тернопільська благодійна організація „Українська родина” й багато інших.

Діяльність цих структур спрямована на активну участь у налагодженні та поглибленні співробітництва з такими ж об'єднаннями інших країн по вивченню питань, які б допомагали спрямовувати всі зусилля на захист сім'ї, виховання нової генерації української молоді, при цьому орієнтуючись на розв'язання нагальних соціальних проблем, зокрема на активізацію руху

села, творчих можливостей сільської жінки. А це в свою чергу доводить про високий рівень соціальної активності українського жіноцтва, про прагнення бачити країну дійсно самостійною, незалежною з певним і достойним рівнем життя всього населення й, передусім, – жінки як берегині сім'ї.

Нинішнє село порівняно з двома десятками років тому докорінно змінилося. Воно стало меншим за чисельністю жителів, що характеризується звуженим природним від-

творенням, міграційними процесами. У цьому зв'язку змінилося також співвідношення чоловіків і жінок, які проживають у ньому.

За даними Державної служби статистики, сільське населення України становить 30,9% від загальної чисельності, тобто його третину. Склад сільського населення¹ між чоловіками і жінками ділиться відповідно на 47,2% і 52,8%, що характеризує таку ж картину в загальній кількості по всій Україні (табл. 1).

1. Статевий склад серед основних вікових груп по Україні станом на 1.01.2015 р.

Вікові групи, років	Чисельність чоловіків, %	Чисельність жінок, %
1-19	11,3	10,6
20-54	24,7	23,7
55-....	11,2	18,5
Всього	47,2	52,8

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Жінки частіше свідомо беруть на себе нову позиційну роль, за якою закріплено назву „самозайнятість”. Але тут важливо підкреслити, що на питання про зайнятість у суспільній праці – надходить відповідь „безробітні”. Тут же приводяться критерії та докази про несправедливість життя, про неувагу роботодавців до їхньої кваліфікації. Адже дуже багато є людей, які мають вищу освіту, спеціальність, а не можуть знайти робочого місця у суспільній праці й вимушені займатися домашнім господарством. Чисельність осіб по Україні, що віддають перевагу і самі займаються підсобним господарством, становить 3181,1 тис., із них у віці 19–54 років – 2372,4 тис. осіб.

Проте саме жінки займаються веденням домашнього господарства і їхня частка тут є майже у два і більше разів вища. А тому не менш важлива сфера праці на селі з населенням, яке відійшло до самозайнятості. У цілому ця сфера зайнятості, зумовлена наявністю безробіття, в суспільстві набуває подальшого розвитку та прийняття соціального статусу.

Враховуючи існуючі недоліки в АПК, високі оцінки бідності населення, віддаючи належне праці на селі, жіноцтву приділяється особлива увага. Дослідження показують, що жінки на селі більше зацікавлені рівнем дохідності, ніж поліпшенням умов пра-

ці, при цьому ж чоловіки вважають за доцільне друге. А це доводить про вироблений уже в сім'ях поділ праці між чоловіком і жінкою. Чоловік частіше залишається основним працівником за межами домогосподарства, тоді як жінка виконує традиційно всю домашню роботу. Часто спостерігається розбіжність функцій основного працівника й годувальника, який несе в сім'ю основний дохід. Практика показує, що найпоширена та тенденція, коли основний дохід приносить продаж продукції з домашнього господарства, а не робота за його межами.

У багатьох сільських дворах крім чоловіка і жінки є дорослі діти – сини й доньки, які також закінчили вищий чи середній спеціальний заклад, а заявляють про себе як про безробітних, бо не можуть знайти робочого місця за фахом. Проте надовго самозайнятість утримувати молодих людей не може, та особливо вони й не хочуть знати, що це таке. Їх приваблює саяво великих міст, кличе у мандри далеке життя, а все, що існує нині, розглядається як тимчасове. Та вся реальність нинішнього дня показує, що якраз молодим випадає бути першим поколінням нових селян – дрібних товаровиробників.

Водночас праця у власному господарстві сім'ї розподіляється за статтю, тобто між чоловіком і жінкою. Сюди входять основні види робіт, пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції. Чіткий поділ праці за ознакою статі (гендера) наведено в таблиці 2.

¹ Інформація наводиться без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя (Державна служба статистики).

2. Поділ праці за статевим напрямом по веденню домашнього господарства в сільській місцевості

№ п/п	Основні види робіт	Чоловіки	Жінки
1	Прибирання власної оселі	-	+
2	Прибирання власного двору	+	+
3	Приготування їжі	-	+
4	Прання	-	+
5	Щоденні покупки	-	+
6	Сезонні (щотижневі) покупки	+	+
7	Опалення	+	+
8	Водопостачання	+	+
9	Приготування корму для домашньої худоби	-	+
10	Заготівля фуражу (сіно, зерно)	+	+
11	Годування домашніх тварин	-	+
12	Доїння і обробіток молочних продуктів	-	+
13	Прибирання біля тварин	+	-
14	Продаж виробленої продукції	+	+
15	Робота в саду, виноградниках, біля бджіл	+	+
16	Будівництво і ремонт приміщень	+	+
17	Скопування городу	+	-
18	Догляд за городом (полив, сапання)	-	+
19	Збір урожаю	+	+
20	Заготівля продукції на зиму	+	+
21	Продаж виробленої продукції (сад, город)	+	+

Джерело: Сформовано автором.

Дана характеристика дає зрозуміти, що жінка активна своєю працею майже в усіх видах робіт, а де її немає, то це ознака важкої фізичної праці, де потрібен чоловік, його сила.

Але поряд із цим інші важливі сторони життя сім'ї, такі як обов'язки чоловіка і жінки по догляду за дітьми, їх вихованню й освіті, розподілу домашнього сімейного бюджету, відносин з батьками і родичами та інші, не знаходять відображення в оцінках.

Сама природа визначила пріоритетність жінки у відтворенні людяності, а її фізіологічна здатність народити й виховувати своїх дітей невід'ємні від неї самої. Регулятором тут можуть бути тільки соціально-економічні умови життя. І тому цією роллю жінка не може ні з ким поділитися, бо від неї не можна забрати її здатності як біосоціальної істоти.

Основна відповідальність за підтримку та безпеку домашнього тепла, господарських будівель лежить на чоловікові, жінка більше займається господарськими роботами всередині будинку. Це побілка й фарбування, прання та прибирання, приведення дитячого і власного одягу до порядку, приготування їжі, догляд за малими дітьми, за дітьми шкільного віку (перевірка уроків, виховання) й

т.п., а ці турботи забирають у жінки певний час. У сільській місцевості у кожному дворі майоріють квіти і, як правило, це також робота жіночих рук. Там, де жінка, там краса й тому квіти є обличчям господарського двору, особливим порядком біля нього як символ душі української жіночої статі. При вирощуванні овочів, фруктів, картоплі для продажу – жіночої праці також основна частина: чоловік, як належить, скопає город, підготує його до садіння, а жінка садить грядки, поливає, прориває бур'яни, доглядає і збирає врожай.

Співвідношення чоловічої та жіночої праці відіграє важливу роль для виробничих функцій сільського домогосподарства, але в кожному майже такому господарстві збереглися уже домінуючі й давно традиційно розподілені елементи праці. Склалося так, що за роки радянської влади селяни не мали можливості доступу до засобів малої механізації, була відсутня можливість мати в господарстві коней або яку-небудь сільськогосподарську техніку, а малий розмір домашнього городу (ділянки) був практично непридатним для використання сільськогосподарських машин, які і широко нині використовуються на приватних фермах Західної Європи. А звідси й низький рівень облашто-

ваності сільських будівель (нема водопроводів, каналізації і т.п.).

Таким чином, збереження в сільському житті поділу праці за статтю зв'язано з багатьма факторами, та головні з них – це надзвичайно низький рівень уречевленої праці, яка використовується в системі виробництва й обслуговування сільських домогосподарств. Частка ручної праці дуже висока, режим виживання жорсткий, а роль жінки – основна. Особливий тягар припадає на селянок у старшій віковій групі – після 45 років. Це той вік, коли спостерігається максимальний прояв здібностей до праці, це та ситуація, коли з погляду готовності людського капіталу в сільській місцевості людина працює на себе і свою сім'ю, та ще й на рідній землі.

Недостатнє наповнення засобами механізації та примітивні технології, а звідси – важка фізична праця людей, доводять до того, що життя на селі стає дедалі скрутнішим. На виручку приходять взаємопоміч і підтримка одних сімей іншими (родичі, сусіди), проте вся відповідальність за ведення порядку в господарстві в цілому лягає на жінку. Так склалося й так заведено уже з далеких часів.

Висновки. У нинішніх умовах, в яких живе нині країна, без модернізації сільських дворів неможливо розв'язати проблему розвитку АПК і сільської місцевості в цілому. Саме в селянському господарстві формується й відтворюється та мотивація, яка здатна забезпечити стійкий розвиток сільськогосподарського виробництва, і шлях до відродження села потрібно знаходити в рості й розширенні селянських господарств.

Треба розуміти теорію розвинутих країн, де наполегливо намагаються зберегти навіть малоефективні сільські господарства, враховуючи, що саме там виробляється не тільки продукція, а також відбувається широке відтворення людського капіталу із заданими властивостями. А це в свою чергу підводить до аналізу різнобічних характеристик сімейних господарств, тобто самої трудової сім'ї, її членів.

Слід зазначити, що дана оцінка соціального становища сільської жінки актуальна і нині, а суттєві концептуальні засади докорінного поліпшення умов праці та життя се-

лянок потребують перегляду. Адже за ці останні більше ніж 15 років майже нічого не змінилося в житті сільського населення. Час диктує велику необхідність прийняття конкретних заходів щодо його поліпшення, тобто докорінно змінити в бік кращого життєві умови сільської жінки, її сім'ї, її дітей.

Основним підходом до розв'язання проблеми повинна бути орієнтація суспільства на поєднання інтересів усіх сторін, на реальну оцінку принципів соціальної політики в сучасному демократичному світі, як:

1. Визнання ролі жінки в трудовій сім'ї, адже сім'я – це один з основних соціальних осередків суспільства, який стоїть на захисті життєдіяльності людини, її здоров'я, відтворення, розумної спадкоємності поколінь. Живе територія – живе держава. Багата територія – багата держава, бо це і є її основне багатство.

2. Проведення необхідних змін у соціальному статусі селянських жінок, зміцнення захисту прав матері та дитини, а також укріплення наукового розуміння ролі жінки-селянки в повсякденному житті села. Рівень оплати праці на селі як для чоловіків, так і особливо для жінок повинен бути вищим на 25%, ніж в інших галузях.

3. Створення умов для вирівнювання можливостей сільської жінки для самореалізації її особистості, активної участі її в соціальній та суспільно-політичній сферах нинішнього життя: в кожній садибі – автомобіль для обслуговування сім'ї, дітей, домашніх потреб. За таких умов буде надія на повернення в Україну, в її села 5 млн заробітчан, які виїхали в інші країни.

4. Створення рівних економічних умов у державі для ведення аграрного бізнесу на селі. Доопрацювання для цього необхідних законодавчих актів.

Проблема поліпшення соціального становища сільської жінки в Україні нині знаходиться на передньому плані й потребує невідкладних заходів щодо її розв'язання з боку держави.

Адже існує справедливість, є ціла наука про розвиток людського мислення, в теорії якої є вислів великого німецького філософа І. Канта, де він доводить, що „когда справедливость исчезнет, то не останется ничего,

что могло бы придать ценность жизни людей". И в цьому напрямі жевріє надія, що об'єднані сили усіх жіночих рухів привернуть увагу відповідних владних структур до

проблем жінки та її праці з метою поступового подолання назрілої кризи на селі. Цьому повинно сприяти проведення адміністративної реформи, яка нині на часі.

Список використаних джерел

1. Смоляр Л.О. Минуте заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст.: сторінки історії/ Л.О. Смоляр – Одеса: Астропринт, 1998 – 408 с.
2. Якуба К.І. Жінки в трудовому потенціалі села: [моногр.] / К.І. Якуба – К.: Аграр. наука, 1998. – 280 с.
3. Булавка О.Г. Стан та проблеми соціального розвитку сільської поселенської мережі / О.Г. Булавка // Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємство і менеджмент). Розд. VIII, підрозд. 8.1. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012.
4. Руснак А.В. Стратегічні напрями та регіональні пріоритети сталого розвитку сільських територій [моногр.] / А.В. Руснак. – Херсон: Херсонський держ. аграр. ун-т, 2014 – 392 с.
5. Нелеп В.М. Економіка і мистецтво: [посіб.] / В.М. Нелеп – К., 2013. – 132 с.
6. Орлатий М.К. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів України: навч. посіб. / М.К. Орлатий. – К.: Вид-во УАДУ, 2002.
7. Орлатий М.К. Розвиток галузей соціально-побутового призначення в сільській місцевості / М.К. Орлатий. – К.: Вид-во УАДУ, 2003.
8. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: моногр. / В.С. Дієсперов. – К.: ІАЕ, 2008.
9. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 51-58.
10. Молдаван Л.В. Сталий розвиток аграрної сфери – цільовий вектор на XXI століття // Л.В. Молдаван // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 93-95.
11. Населення України за 2013 рік. Демограф. щорічн. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 296 с.
12. The Drama of the Commons / E. Ostrom T. Dietz, N. DolSak, P.C. Stem, S. Stonich and E.u. Weber, Eds. // Research Council, Committee on the Human Dimensions of Global Change, Division of Behavioral and Social Sciences Education.: Washington, DC : National Academy of Sciences Press. – 2002. – Режим доступу: http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=10287.
13. Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges / E. Ostrom, J. Burger, Ch.B. Field, R.B. N D.Policansky // Science. Vol. 284. – Ks 5412. – 9 April 1999. – P. 278-282.
14. Rusnak A. Principles and objectives of sustainable development of rural areas / A. Rusnak // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [Ukraine-Bulgaria-Europen Union: contemporary state and perspectives], (м. Варна, 18-23 вересня 2013 р.). – Варна-Херсон: Наука і економіка, 2013. – С. 20-24.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2015 р.

* * *

Новини АПК

Україна експортувала майже 9,8 млн т зернових

Стан експорту зерна станом на 01.10.2015

Фактичні обсяги експорту становлять 9824 тис. т, з яких: пшениці – 5452 тис. т; кукурудзи – 1448 тис. т; ячменю – 2908 тис. т та інших зернових – 16 тис. т.

Завантажено на судна – 427 тис. т.

Обсяги експортованих та підготовлених до експорту зернових становлять 10251 тис. т (пшениці – 5792 тис. т, ячменю – 2987 тис. т та кукурудзи – 1456 тис. т).

Цінова ситуація на внутрішньому ринку зерна

Ціни попиту на зернові в даний час коливаються залежно від регіону: на пшеницю 3-го класу – від 2800 до 3700 грн/т, на фуражну пшеницю 6-го класу – від 2650 до 3150 грн за 1 т.

Ціни на продовольчу та фуражну пшеницю склалися такими: на пшеницю 3 класу – 3045 грн/т, на фуражну – 2831 грн/т.

Середні ціни на ячмінь становлять 3007 грн/т, на кукурудзу – 2903 грн/т.

Прес-служба Мінагрополітики України